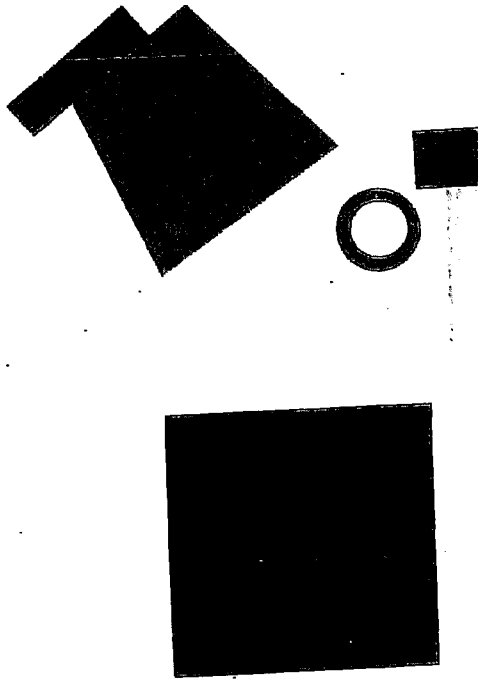


De drie grote collecties van Malevitsj' werk die het Stedelijk Museum samenbrengt:

# Collecties

In 1958 kocht directeur Willem Sandberg van het Stedelijk voor 110.000 euro een grote collectie werken van Malevitsj van de Duitse architect Hugo Häring. Het ging om 68 werken, waaronder 28 schilderijen. Malevitsj liet in 1928 in Duitsland de werken in beheer achter bij Häring, wellicht omdat de Russische avant-gardekunst uit de gratie raakte bij het communistisch regime. In de jaren negentig, na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie, brak er een juridische strijd los tussen de erven van Malevitsj en het Stedelijk. Zij vonden dat Häring niet gerechtigd was geweest de werken aan het Stedelijk te verkopen. In 2008 kwam het tot een schikking waarbij het Stedelijk vijf werken afstond aan de familie, die destijds op een waarde van 80 miljoen euro werden geschat.



## Stedelijk brengt Malevitsjen uit de hele wereld

### Malevitsj

Het Stedelijk Museum in Amsterdam bezit de grootste collectie werk van Malevitsj buiten Rusland. Maar voor een expositie over de avant-gardist moest die toch aangevuld worden met bruiklenen. Dat lukte wonderwel. Het Stedelijk heeft krediet opgebouwd.

Door Daan van Lent

**D**e gunfactor. Hij speelt ook onder musea. Het Centre Pompidou zet het nog tegen conservator Bart Rutten van het Stedelijk: „Als er één plek is in de wereld waar een Malevitsjtentoonstelling georganiseerd moet worden, dan is het bij jullie”, vertelt Rutten. „Jullie hebben altijd zijn belang erkend, hem verdedigd en goed voor zijn collectie gezorgd toen hij nog niet als genie van de abstracte kunst werd gezien.”

En dus staat het Parijse museum zijn werken af voor de tentoonstelling over Malevitsj en de Russische avant-garde, die op 18 oktober opent. Ook andere grote musea stellen hun kostbare Malevitsjen beschikbaar voor de duurste tentoonstelling die het Stedelijk sinds zijn heropening laat zien. Het MoMA in New York bijvoorbeeld, of het Moderna Museet in Stockholm. Tate Modern haakte zelfs snel aan als mede-organisator om zo de eerste grote overzichtstentoonstelling over Malevitsj in Groot-Brittannië te kunnen organiseren. En ook uit Rusland kreeg het Stedelijk werken los. Daar komen ze van de grotere musea als het Tretjakov in Moskou, maar ook uit

plaatsen als Krasnodar en Krasnojarsk.

Ook hier werkt de gunfactor. Het Stedelijk heeft krediet opgebouwd in de tijd van de verbouwing. Rutten: „We hebben zoveel uitgeleend, dat musea ons de Malevitsjwerken nu graag willen lenen.”

Al doen die andere musea niet graag afstand van hun werken van Malevitsj. „Ze hebben er vaak maar één of twee en die hangen dan in vaste collectie op zaal. Uidennen levert een gat op”, zegt Rutten. Als wisselgeld kan het Stedelijk ook moeilijk beloven later eens een Malevitsj terug te lenen. „Wij zijn gehouden aan een overeenkomst met de ervan dat we altijd een bepaald aantal werken op zaal moeten tonen en een aantal werken mogen vanwege hun kwetsbaarheid niet reizen.”

### Zwarte Vierkant

Met Mike Kelley bracht het Stedelijk vorig jaar na zijn heropening de eerste rondreizende internationale tentoonstelling van een toonaangevende hedendaagse kunstenaar. Met het uitventen van zijn unieke collectie van Malevitsj stelt het Stedelijk voor het eerst weer een grote internationale tentoonstelling samen over een van de grondleggers van moderne kunst. Met zijn Zwarte Vierkant (niet in de tentoonstel-

ling, want die mag niet meer reizen) en zijn Wit op witte werken slechte Malevitsj barrières voor de abstracte kunst.

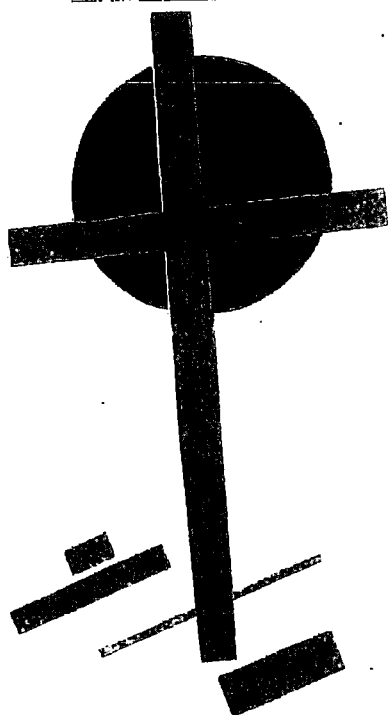
„Onze laatste Malevitsjtentoonstelling was in 1989, toen was ik 17”, zegt Rutten. „Mijn schoolging erheen, maar ik had toen andere interesses. Ik organiseer deze tentoonstelling om dat in te halen, grap ik wel eens.” Maar deze tentoonstelling is wel degelijk heel anders dan ooit. Het gaat zo goed met de bruiklenen dat we al twee zalen hebben moeten toevoegen aan het oorspronkelijke plan”, vertelt Rutten. „Bovendien zal ze veel meer laten zien hoe Malevitsj door zijn omgeving werd beïnvloed en hoe hij zijn omgeving beïnvloedde.”

Dat kan het Stedelijk doen, omdat het voor het eerst de collecties van de twee grootste verzamelaars van Russische abstracte kunst bij elkaar kan brengen. Het uitgangspunt is de Chardzjevcollectie, die het Stedelijk in de jaren negentig deels in handen kreeg en sindsdien gerestaureerd en gedocumenteerd heeft. „Daar zitten ook veel werken bij van de kunstenaars met wie Malevitsj concurreerde om voorop te lopen in een radicaal nieuwe stroming, zoals Tadin.”

Bovendien zal in de tentoonstelling veel

2 Nicolai Chardzjev (1903-1996) was bevriend met veel van de Russische avant-gardekunstenaars. Hij verzamelde niet alleen werken van de kunstenaars, maar bewaarde nadat ze uit de gratie waren geraakt ook heimelijk hun aantekeningen en schetsboeken. In 1993 vertrok Chardzjev naar Amsterdam met zijn vrouw. Zijn archief werd grotendeels door de Russische douane onderschept, maar veel van de 1000 werken die hij bezat smokkelde hij het land uit. Kunsthandelaars die hem hielpen en een Russische acteur die zelf hem te steunen verkochten in de jaren daarop schilderen voor vele miljoenen. Tot zijn teurstelling, maar ook hijzelf verkocht werken. In 1996 gaf de Chardzjev-tichting conform zijn wens de collectie in beheer aan het Stedelijk.

3 George Costakis (1913-1990), raakte als chauffeur van diplomaten van de Griekse ambassade in aanraking met kunst en begon te verzamelen. Nadat hij in 1946 een werk van Olga Rozanova had gezien raakte hij begeistert door de Russische avant-garde. Als autodidact bouwde hij een grote collectie op door de kunstenaars die in de anonimiteit waren verdwenen of hun families te benaderen. Hij verzamelde ook iconen. Toen hij in de jaren zeventig besloot Rusland te verlaten, maakte hij een deal met de Russische overheid waarbij 80 procent van zijn collectie naar het Tretjakov Museum ging. In 1998 schonken zijn erfgenamen het overige deel aan het Staatsmuseum voor hedendaagse kunst in Thessaloniki. Daaronder werken van Malevitsj, Talin en Kandinsky.



1 Kazimir Malevitsj: Bader, 1911 werk op papier Collectie Stedelijk Museum  
2 Suprematisme: Zelfportret in twee dimensies, 1915 olieverf op doek Collectie Stedelijk Museum  
3 Galant gezelschap in een park, 1908, werk op papier Collectie Stedelijk Museum/Chardzjev  
4 Mystiek suprematisme, 1920/22, olieverf op doek Collectie Stedelijk Museum  
5 De houthakker, 1912, olieverf op doek Collectie Stedelijk Museum

## Eén belangrijke weigeraar was er wel: Het Russische Staatsmuseum in St. Petersburg

werk op papier te zien zijn, dat Chardzjev heeft verzameld. „Daardoor kun je beter de geestelijke triomftocht van Malevitsj doorgronden. Op papier zie je de ingevingen en zijn manier van nadenken over kunst, die later resulteerden in de beroemde schilderijen. Ook het Wit op Wit zie je voor het eerst in zijn schetsboek.”

Het Stedelijk koppelt deze collectie aan die van een andere grote verzamelaar van de Russische avant-garde, George Costakis. Het idee is afkomstig van Rutten's collega Geurt Imanse vertrokken conservator van Tate Modern. „Zij waren gebrand op die combinatie en had goede contacten met het Staatsmuseum voor hedendaagse kunst in Thessaloniki, waar een deel van de Costakiscollectie is terechtgekomen”, zegt Rutten. „Dat museum werd onze derde partner.”

Maar er rees een probleem dit voorjaar. Thessaloniki zou het project onderbrengen in het Griekenland-Ruslandjaar. Wegens de financiële problemen van Griekenland is dat uitgesteld, het museum in Thessaloniki kreeg de financiering niet meer rond. Omdat de door verzekerings-, transport en logistieke kosten toch al dure expositie te kostbaar zou worden voor twee musea moest snel een nieuwe partner worden

gevonden. Vooral omdat er een gat in de planning tussen Amsterdam en Londen zat waarin werken of moesten terugreizen of moesten worden opgeslagen.

### Bundeskunsthalle

Toevallig kwam in die periode Stedelijkdirecteur Ann Goldstein Rein Wolfs tegen, de Nederlander die kort daarvoor tot nieuwe directeur van de Bundeskunsthalle in Bonn was benoemd. Hij sprong snel in op het gat. Van Amsterdam verhuisde de tentoonstelling straks naar Bonn.

Met de werken uit de Costakiscollectie, want die staat het museum in Thessaloniki wel af. In het Stedelijk zal aan beide verzamelaars een aparte zaal worden gewijd. Maar alleen met die collecties was het Stedelijk er nog niet. Grote delen van de collecties van Costakis en Chardzjev zijn in Rusland achtergebleven of later nog verkocht. Van de werken uit de Chardzjevcollectie die in de jaren zeventig zijn verkocht komen er werken uit bijvoorbeeld het Ludwig Museum in Keulen. Het is echter nog onbekend of ook in de jaren negentig voor miljoenen verkochte werken nog naar de tentoonstelling komen. „Er zijn nog issues rond de aansprakelijkheid.”

Eén belangrijke weigeraar was er wel:

Het Russische Staatsmuseum in St. Petersburg. Dat maakt tegelijkertijd een tentoonstelling over Malevitsj' medewerking aan de opera *The Victory over the Sun*, waarin de kunstenaar volgens eigen zeggen voor het eerst tot het idee van het Zwarte Vierkant kwam. „We hebben alles op alles gezet om iets van ze te krijgen, maar het is niet gelukt.” Het museum had wellicht meer redenen om geen bruiklenen te verstrekken: „Wij hebben veel aandacht voor zijn werken op papier. Daar hebben de Russen minder interesse in.” Bovendien wilden zij graag werken van het Stedelijk lenen. „Maar dat is moeilijk. Er zitten juridische belemmeringen op het teruglenen van onze werken aan Rusland. Dat is voor hen ook frustrerend.”

### Concurrentie

Behalve het Russische Staatsmuseum was er meer concurrentie van musea die met tentoonstellingen ook aandacht wilden besteden aan het feit dat zo'n honderd jaar geleden de abstracte kunst is ontwikkeld. In het MoMA in New York is eerder dit jaar al de tentoonstelling *Inventing Abstraction* geweest. In Düsseldorf komt een tentoonstelling met onder meer Mondriaan, Malevitsj en Kandinsky over het gebruik van wit

in abstracte doeken. Die is deels tegelijkertijd met Bonn. „Tussen Bonn, Düsseldorf en Londen is er ook weer een overlegcircuit en uitruil ontstaan.”

De drie tentoonstellingen in Amsterdam, Bonn en Londen worden alleen daarom al verschillend. Een andere reden is dat het Stedelijk een aantal werken zelfs niet aan zijn partners kan uitlenen. „Dat levert wel discussie op, ja”, zegt Rutten.

Over Bonn is nog weinig bekend, maar de nieuwe conservator bij Tate heeft een andere insteek gekozen. Rutten daarover: „Hij gaat zich meer focussen op het werk van Malevitsj zelf. Het is voor het eerst dat Malevitsj op deze grote schaal te zien is in Groot-Brittannië. Dan kun je minder vergen van je publiek dan wij.”

Een tocht naar Bonn en Londen kan daarom nog aan te raden zijn voor de echte liefhebber. Rutten: „Ik schat dat ongeveer 40 procent van de tentoongestelde werken anders zal zijn in Tate Modern.”

Kazimir Malevitsj en de Russische avant-garde. 19 okt. 2013 - 2 feb. 2014. Het Stedelijk brengt samen met de Chardzjev Stichting de eerste bestandscatalogus uit van de Chardzjev-collectie, samengesteld door Geurt Imanse en Frank van Lamoën